

Θέματα Αρχαιολογίας

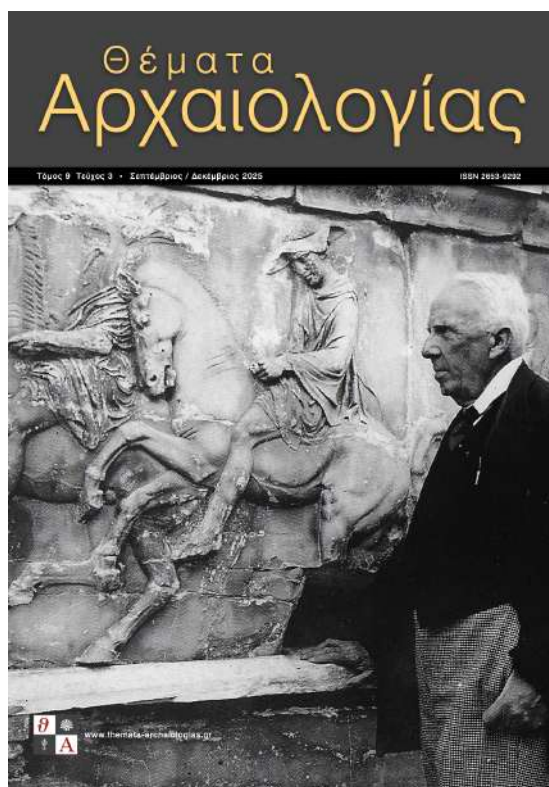
www.themata-archaiologias.gr | ISSN: 2653-9292

«Κεραμικά από τις αγορές Ανατολής και Δύσης στην Ήπειρο». Μία ενδιαφέρουσα έκθεση στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων

Συγγραφείς: Βαρβάρα Παπαδοπούλου, Σταματία Κορτζή, Σοφία Κίγκα

Ηλεκτρονική διεύθυνση άρθρου (Url): <https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2026/08/ceramics-from-the-east-and-west-markets-in-epirus-2025-9-3-245-264.pdf>

© Περιοδικό Θέματα Αρχαιολογίας, τόμος 9, τεύχος 3, Σεπτέμβριος/Δεκέμβριος 2025, σ. 245-264

Τα **Θέματα Αρχαιολογίας** είναι ένα, μη κερδοσκοπικό, επιστημονικό περιοδικό που έχει ως αποκλειστικό σκοπό να συμβάλει στην έγκυρη και επιστημονικώς αποδεκτή διάδοση και οικειοποίηση του τρόπου σκέψης και των κατακτήσεων της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας της Τέχνης.

Αυτό το άρθρο χορηγείται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές

“Ceramics from the Trade Networks of East and West in Epirus”
An interesting exhibition at the Archaeological Museum
of Ioannina

Abstract at the end of the article

«Κεραμικά από τις αγορές Ανατολής και Δύσης στην Ήπειρο»

**Μια ενδιαφέρουσα έκθεση
στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων**

Βαρβάρα Ν. Παπαδοπούλου

Δρ Αρχαιολόγος

Σταματία Κορτζή

Αρχαιολόγος

Υπουργείο Πολιτισμού

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων

Σοφία Κίγκα

Αρχαιολόγος – Μουσειολόγος (MSc)

Υπουργείο Πολιτισμού

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων πραγματοποιεί συχνά συνεργασίες με άλλα Μουσεία, ιδρύματα και λοιπούς πολιτιστικούς φορείς, οι οποίες εμπλουτίζουν θεματικά τη μόνιμη έκθεσή του και συμβάλλουν στην γόνιμη επικοινωνία με το ευρύ κοινό. Στο πλαίσιο αυτό διοργανώθηκε σε συνεργασία με το Μουσείο Αλή Πασά και Επαναστατικής Περιόδου μια ενδιαφέρουσα έκθεση, με θέμα «Κεραμικά από τις αγορές Ανατολής και Δύσης, στην Ήπειρο». Η έκθεση πραγματοποιήθηκε από τις 18/05/2023 έως τις 20/11/2023 και φιλοξενήθηκε στην αίθουσα Διώνη του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων. Πρόκειται για την παρουσίαση μέρους μιας αξιόλογης συλλογής νεότερης κεραμικής από την Ήπειρο, καρπό της συλλεκτικής προσπάθειας χρόνων του ιδρυτή και διευθυντή του μουσείου Αλή Πασά και Επαναστατικής Περιόδου Φώτη Ραπακούση.

Λέξεις ευρετηρίου

Νεότερη κεραμική

Απουλία

Πέζαρο

Τσανάκκαλε

Ιζνίκ

Κιουτάχεια

μαστράπαδες

Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων

Στόχος της έκθεσης ήταν να παρουσιαστεί στο ευρύ κοινό ένα διαφορετικό και λιγότερο γνωστό κομμάτι της τοπικής πολιτιστικής ιστορίας. Η θεματική της νεότερης κεραμικής από την Ήπειρο (18ος και 19ος αιώνας) επιλέχθηκε καθώς πρόκειται για ένα πλούσιο υλικό που συναντά κανείς αρκετά συχνά σε συλλογές μουσείων¹ και ιδιωτών, αλλά και σε πολλά σπίτια των Ιωαννίνων και των ορεινών οικισμών της Ηπείρου. Πρόκειται για πλήθος αντικείμενων καθημερινής χρήσης, όπως κούπες, πινάκια, τσότρες, κανάτια κ.ά., που ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της οικιακής ζωής, αλλά και περίτεχνα κεραμικά, με ιδιαίτερη διακόσμηση, όπως οι ραμφόστομες κανάτες από το Τσανάκκαλε και τα ζωόμορφα σκεύη από τη Γαλλία, που μαρτυρούν την αναζήτηση της πολυτέλειας και της διακόσμησης. Η σημασία και οι προεκτάσεις τους, ως μέρος της τοπικής παράδοσης και οι πληροφορίες που μπορούμε να αντλήσουμε από αυτά για τις παλαιότερες γενιές των κατοίκων των Ιωαννίνων

και των ορεινών οικισμών της Ηπείρου, παραμένουν συχνά άγνωστα πεδία. Παράλληλα η απλότητα του κεραμικού υλικού –σε αντίθεση με τα αντικείμενα της αργυροχοΐας– κάποιες φορές τα κατατάσσει στη συνείδηση του κόσμου στα «λιγότερο σημαντικά» αντικείμενα και έτσι παραμένουν μακριά από το επιστημονικό ενδιαφέρον, σιωπηλοί μάρτυρες μιας ενδιαφέρουσας ιστορίας.

Μεγάλο μέρος της ίδιας συλλογής, παρουσιάστηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας το 2018, στο πλαίσιο της έκθεσης «Νεότερη κεραμική από την Ήπειρο-Συλλογή Φώτη Ραπακούση».² Η πρώτη αυτή έκθεση, που ήταν επιπλέον προσανατολισμένη θεματικά στην παραγωγή νεότερων κεραμικών της Άρτας, αγκαλιάστηκε θερμά από την τοπική κοινωνία και παράλληλα ανέδειξε την ανάγκη να φωτιστούν ακόμα περισσότερο πτυχές της παράδοσης αυτής.

Στην έκθεση που έγινε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων (εικ. 1-2) παρουσιάστηκε ένα σύνολο 200 περίπου κεραμικών αντικειμένων, που απο-

1-2. Απόψεις της έκθεσης «Κεραμικά από τις αγορές Ανατολής και Δύσης στην Ήπειρο», στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

τυπώνουν ένα ευρύ δίκτυο εμπορικών διαδρομών, το οποίο συνέδεε τα Ιωάννινα και γενικότερα την Ήπειρο με τις σημαντικότερες αγορές κεραμικών της Ανατολής και της Δύσης. Παράλληλα μέσα από «ταπεινά» κεραμικά αντικείμενα ξεδιπλώθηκαν σαν μικρές ιστορίες του τόπου της Ηπείρου χρήσεις, τεχνικές, καθημερινές πρακτικές και νοοτροπίες, αισθητικές προτιμήσεις, εμπορικές σχέσεις και επαφές με πολιτιστικά και καλλιτεχνικά ρεύματα της εποχής.

Τα αντικείμενα εκτέθηκαν σε οκτώ ενότητες σύμφωνα με τη γεωγραφική τους προέλευση και δύο θεματικές ενότητες που εμπλούτισαν τη μουσειογραφική αφήγηση: Οι δύο πρώτες ενότητες παρουσίασαν κεραμικά που έχουν εισαχθεί στην Ήπειρο από τα ιταλικά καλλιτεχνικά εργαστήρια του Πέζαρο και της Απουλίας (εικ. 3). Ακολούθησαν τα περίτεχνα κεραμικά από τη Γαλλία, την Αγγλία και την Ολλανδία (εικ. 4). Οι επόμενες ενότητες ήταν

αφιερωμένες στην ιδιαίτερη κεραμική παραγωγή από την Ανατολή, και συγκεκριμένα από το Ιζνίκ (Νίκαια), την Κιουτάχεια και το Τσανάκκαλε (Λαρδανέλλια/Ελλάσποντο) της Μικράς Ασίας (εικ. 5). Η έκθεση συμπληρώθηκε με εξαιρετα δείγματα από ελληνικά κεραμικά του 19ου και 20ού αιώνα, που εμπνεύστηκαν από την αισθητική της Ανατολής.

Ξεχωριστή ενότητα αποτέλεσαν κεραμικά με παραστάσεις και θεματικές που εξυπηρετούσαν την προώθηση των ιδεών της Ελληνικής Επανάστασης και εντάσσονται στο πνεύμα του Φιλελληνισμού στην Ευρώπη. Ιδιαίτερη έμφαση, επίσης με ξεχωριστή θεματική ενότητα, δόθηκε στις περιπτώσεις *μαστραπάδων* με στιχουργήματα στην ελληνική γλώσσα, που αποτελούσαν βεβαιωμένα ειδικές παραγγελίες και κατασκευές σε εργαστήρια του Πέζαρο της Ιταλίας (εικ. 7). Οι κανάτες αυτές ήταν προσαρμοσμένες στις απαιτήσεις των Ιωαννιτών και Καλλα-

3. Η προθήκη με την κεραμική από την Απουλία (αριστερά) και το Πέζαρο (δεξιά).

4. Οι προθήκες με την κεραμική από τη Γαλλία, την Ολλανδία, την Αγγλία και το Ιζνίκ.

5. Κεραμική από το Τσανάκκαλε.

ρυντινών και γενικότερα Ηπειρωτών πελατών και είχαν ένα αποκλειστικό τοπικό χαρακτήρα. Αποκαλύπτουν πτυχές του παραγγελιοδότη, όπως συνήθειες που σχετίζονται με τη διασκέδαση και το γλέντι, τις κοινωνικές σχέσεις και την ιδιοσυγκρασία των ανθρώπων που τα παρήγγειλαν.

Η διασύνδεση της Ηπείρου με τις αγορές Ανατολής και Δύσης

Είναι γεγονός ότι στην Ήπειρο των οθωμανικών χρόνων, όπως εξάλλου και σε άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου, παρατηρείται η αγαστή συνύπαρξη της παραδοσιακής τοπικής κεραμικής παραγωγής με μια άφθονη, ξενόφερτη παραγωγή προερχόμενη από την Ευρώπη και τη Μικρά Ασία. Πολλά δείγματα από την τελευταία εντοπίστηκαν σε σπάρτα της Ηπείρου, υποδηλώνοντας την ύπαρξη τακτικών δρομολογίων και εμπορικών επικοινωνιών και συνακόλουθα τον σχεδιασμό πυκνού δικτύου ανταλλαγών, με ρίζες που ανάγονται σε προγενέστερους χρόνους, τους βυζαντινούς, και πυκνώνουν αμέσως μετά την Άλωση.

Ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα βεβαιωμένα, Έλληνες έμποροι από τα Γιάννενα και την Άρτα ήταν εγκατεστημένοι στη Βενετία και την Αγκώνα,³ με ειδικά προνόμια που εξασφάλιζαν τόπο διαμονής, αποθηκευτικούς χώρους κ.ά. Οι εγκαταστάσεις αυτές σύντομα επεκτάθηκαν και σε άλλα λιμνά-

νια των δυτικών ακτών της Μεσογείου. Η έντονη εμπορική δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι Ηπειρώτες στον χώρο της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, αναδιοργανώθηκε κατά τον 19ο αιώνα, παρά τις αντιξοότητες που επικρατούσαν. Το αποτέλεσμα ήταν η ραγδαία διείσδυση των ευρωπαϊκών προϊόντων στην Ήπειρο, η οποία οδήγησε τους εμπόρους της Ηπείρου να επιδοθούν σε αξιόλογο διαμετακομιστικό εμπόριο ευρωπαϊκών ειδών από τα Ιωάννινα προς την Αλβανία, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία. Παράλληλα, από το τέλος περίπου του 18ου αιώνα ενισχύθηκαν οι εμπορικές επαφές με τα σημαντικά κέντρα της Ανατολής. Η συμμετοχή των Ελλήνων στο εμπορικό δίκτυο της ανατολικής Μεσογείου συνέβαλε κατά πολύ στην προώθηση των κεραμικών αυτών από την Ανατολή στις αγορές του ηπειρωτικού και νησιωτικού χώρου, ιδίως μετά τις συνθήκες του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) και της Κωνσταντινούπολης (1783), που εξασφάλιζαν ευνοϊκούς όρους για τους Έλληνες εμπόρους.⁴

Οι επαφές με το εξωτερικό είχαν ως επακόλουθο τη δημιουργία νέων δεδομένων στον τομέα του υλικού πολιτισμού, καθώς οι Ηπειρώτες έμποροι ήλθαν σε επαφή με νέα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά ρεύματα. Κατά την επιστροφή τους κόμιζαν τη νοοτροπία αλλά και τις αισθητικές προτιμήσεις της Ευρώπης, στοιχεία που αντανακλώνται στην εισηγμένη κεραμική, αλλά και στην αρχιτεκτονική και τη ζωγραφική, καθώς και στοιχεία από την τέχνη της Ανατολής.

Τα παραπάνω δεδομένα αποτυπώθηκαν με τρόπο χαρακτηριστικό στην προαναφερόμενη έκθεση. Ακολουθώντας μια διαδρομή που περνάει από τα εργαστήρια της Δύσης και της Ανατολής, θα σταθούμε αρχικά στην περίπτωση της Ιταλίας, απ' όπου προήλθαν τα περισσότερα αντικείμενα της έκθεσης.

Μετά την κατάκτηση του Βυζαντίου από τους Λατίνους το 1204 διαμορφώθηκαν νέα δεδομένα στην ανατολική Μεσόγειο. Το εμπόριο αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό, διευκολύνοντας έτσι την εισαγωγή αγγείων από εργαστήρια της Δύσης.⁵ Ιταλική κυρίως κεραμική⁶ εισέρρεε στις αγορές των κέντρων του ελλαδικού κόσμου, μετά την κυριαρχία των ιταλικών πόλεων και την ανάδειξή τους σε επικρατούσες εμπορικές δυνάμεις στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η εισαγωγή τους, κυρίως από την Απουλία και το Πέζαρο, αυξήθηκε ιδιαίτερα στην περιοχή των Ιωαννίνων, και της Ηπείρου γενικότερα, κατά

τους επόμενους αιώνες χωρίς να διακοπεί την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, ως αποτέλεσμα της έντονης εμπορικής δραστηριότητας των Ηπειρωτών.⁷

Η πλουσιότερη τάξη της ηπειρώτικης κοινωνίας προμηθευόταν άφθονα κεραμικά οικιακής χρήσης, πολυτελή και φθηνότερα, τα λεγόμενα μαγιόλικα της Ιταλίας, που χρησιμοποιούνταν για τις εορταστικές εκδηλώσεις της (εικ. 3). Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους είναι η ακριβή τεχνική της κασσιτερούχου εφυάλωσης.⁸ Τα θέματα που διακοσμούν την αδιαφανή λευκή και στυλπνή επιφάνεια ποικίλουν από τα ζωικά και τα φυτικά στοιχεία έως τα γκροτέσκα μοτίβα, με πουλιά, γοργόνες κλπ., αλλά και τοπία με κτήρια, μυθολογικά ή θρησκευτικά θέματα κ.ά. (εικ. 6).

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των στιχουργημάτων στις κρασοκανάτες με τριφυλλόσχημη προχοή που κατασκευάζονταν κατά παραγγελία Ηπειρωτών, από τα εργαστήρια Callegari και Casali, στο Πέζαρο, ήδη από το 1770. Πρόκειται για τους λεγόμενους *μαστραπάδες*⁹ (γνωστοί επίσης ως *λαγίνια* ή *λαήνια*), λέξη που μαρτυρείται σε γραπτές πηγές του 18ου αιώνα από την Ήπειρο και αναφέρεται σε αγγεία για το σερβίρισμα κρασιού ή νερού. Εκτέθηκαν και τα δεκατρία αγγεία-κανάτες της συλλογής, που αποτελούν εξαιρετικά ενδιαφέρον και μοναδικό

6. Μαστραπάς από το Πέζαρο
με γραπτή διακόσμηση ανθρώπινης μορφής.

κό σύνολο (εικ. 7), καθώς και μία κανάτα πολύ μικρών διαστάσεων.

Το κεραμικό αυτό είδος, ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση, εξελισσόταν παράλληλα με την ιταλική κεραμική παραγωγή, με τη διαφορά ότι το κυρίως διακοσμητικό θέμα ήταν προσαρμοσμένο για την ελληνική πελατεία. Τα ηπειρωτικά λαϊκά στιχάκια γράφονταν με μαύρο χρώμα πάνω στον λευκό κάμπο του σώματος του αγγείου, σε περίοπτη θέση μέσα σε ζωηρόχρωμο πλαίσιο. Ήταν γραμμένα στη μικρογράμματη καλλιγραφική γραφή¹⁰ του 18ου αιώνα που ήταν σε χρήση και μέχρι τα μέσα του 19ου. Τα λαϊκά στιχάκια είναι συνήθως γραμμένα ανορθόγραφα, γεγονός που δικαιολογείται, καθώς κατασκευάζονται από Ιταλούς κεραμοποιούς κατά παραγγελία. Αποτυπώνουν την υλική ευημερία και τον προηγμένο βίο του Γιαννιώτικου λαού κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Κατά τη διάρκεια του γλεντιού κεντρική θέση κατείχε η διεξαγωγή στιχουργικών αγώνων με περιεχόμενο βακχικό ή αντιβακχικό. Δημιουργούνταν στιχάκια, τα οποία αποδίδονταν γραφικά σε τετράστιχα, ενώ ήταν δίστιχα σε μέτρο ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο. Χαρακτηριστική είναι η

κατηγορία εκείνων που προτρέπουν την οινοποσία με την προσφώνηση των Ιωαννιτών ή των Καλαρρυτιωτών.¹¹ Σύμφωνα με τον λόγιο Βλαχλείδη, πρόκειται για ένα είδος δημώδους λυρικής ποίησης.¹²

Στους μαστραπάδες της έκθεσης διαβάζουμε (εικ. 7):

«Καλαρρυτιώτες χαιρεταί / και ποίεται με ιγύαν / Κρασί γλίκων κάι κόκκυνον, / π' / ευφρεντύν καρδιάν» (1).

«διά να χαρώμεν φίλοι / καθώς θέλομεν κοινά, / από λόγου μας κανένας / ποθητοί ας μη μεθά»,

«Ιωανήτες χερεταί, / και πίνεται με ηγύαν / Κρασί γλυκόν κι κόκκυνον / π' ευφρένιτυν καρδία» (2).

«Θ.ΓΡ. / δεν μπήουν οι Τούρκυτο κρασή / το πήουν οι ρεμέη / το πήουν οι φτοχωλογιά / Ν' αλημονούν το χρεή;» (3)

Από το Πέζαρο προέρχεται και μεγάλος αριθμός μαστραπάδων της έκθεσης (εικ. 3, 6). Πρόκειται για αγγεία διαφόρων μεγεθών, όπου απεικονίζεται δικέφαλος αετός σε λευκό κάμπο στην κύρια όψη τους, με τη χρήση χρώματος κίτρινου, γαλάζιου και μελανού (εικ. 8). Αποτελεί πολύ δημοφιλή τύπο που παργόταν στις δυτικές ακτές της Αδριατικής και σε

7. Μαστραπάδες από το Πέζαρο με ελληνικά στιχοπλόκια.

γερμανόφωνες περιοχές των Αψβούργων, με πιθανή προέλευση από το εργαστήριο του Giuseppe Bertolucci στο Πέζαρο (1775-1762).¹³

Στην ενότητα της ιταλικής κεραμικής περιλάμβανε και μεγάλο σύνολο αγγείων από κεραμικά εργαστήρια της Απουλίας.¹⁴ Χαρακτηριστικό τους είναι η λευκή ή κιτρινωπή κασιτερούχος εφνάλωση, η οποία επενδύει το αγγείο εσωτερικά και εξωτερικά, με την απευθείας εφαρμογή της πάνω στον πηλό. Παρουσιάστηκε ομάδα κανατών με σειρές μικρών γαλάζιων ανθεμίων, τύπος που παράγονταν μαζί στο χωριό Grottaglie της Απουλίας και εντοπίζεται σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Επίσης εκτέθηκαν αγγεία στον τύπο του αμφορέα, πατέλες, γαβάθες, σουπιέρες με φυτικές συνθέσεις, καθώς και γεωμετρικά σχέδια (εικ. 3, 9).

Στην έκθεση εκπροσωπήθηκε και η παραγωγή της Φαέντσα στη Βόρεια Ιταλία, η οποία ήταν γνωστή για τα εγχάρακτα κεραμικά της με τη λευκή εφνάλωση (με επισμάλτωση ή με εφαρμογή επιχρίσματος), από τον 13ο έως τον 17ο αιώνα. Εκτέθηκαν ένα μικρό δίσκο κύπελλο με αχιβαδωτό χείλος και η παράσταση της ολόσωμης Παναγίας Βρεφοκρατούσας στον τύπο της Madonna di Loreto (εικ. 10).

Εκτός από την Ιταλία, στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο, πολλά και σημαντικά εργαστήρια κεραμικών λειτουργούσαν στη Γαλλία, Αγγλία, Ολλανδία, Ελβετία, Γερμανία, στο Τιρόλο στη Μοραβία κ.ά. Η παραγωγή τους, τον 16ο αιώνα είναι εμφανώς επηρεασμένη από την ιταλική μαγιόλικα, ενώ από τον 17ο αιώνα χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή επίδραση της πορσελάνης, με επιρροές από κινεζικά¹⁵ και περσικά πρότυπα, τη σύγχρονη ζωγραφική, τη μεταλλοτεχνία και τις διακοσμητικές τέχνες. Από τον 18ο αιώνα τα ευρωπαϊκά εργαστήρια ανέπτυξαν ανεξάρτητες μορφές κεραμικής, με κυρίαρχη πλέον τη μόδα της πορσελάνης.¹⁶

Στη Γαλλία η παράδοση της κατασκευής ανάγλυφων κεραμικών σκευών εντοπίζεται στα μέσα του 16ου αιώνα. Πρόκειται για κεραμικά πιάτα διαοσμημένα με πλήθος έξοργων ανάγλυφων φυτικών και ζωικών μορφών, που αποτελούν έκφραση της νέας μαγιόλικα κεραμικής γνωστής ως *rustiques figurines*. Το στυλ αυτό εξελίχθηκε τον 18ο και 19ο αιώνα, όταν στη Γαλλία λειτούργησαν νέα κεραμικά εργαστήρια.¹⁷

Οι ιδιαίτερες ανάγλυφες κανάτες με μορφή βατράχου, πάπιας, πετεινού, ανθρώπινου προσώπου, κ.ά.

8. Μαστραπάς από το Πέζαρο με απεικόνιση δικέφαλου αετού.

9. Κεραμική από την Απουλία.

10. Δίωτο κύπελλο από την Φαέντσα με παράσταση της Madonna di Loreto.

που παρουσιάστηκαν στην έκθεση (εικ. 11-12) χρονολογούνται στον 19ο αιώνα και προέρχονται από κεραμικά εργαστήρια στις πόλεις Sarreguemines,¹⁸ St Clement και Onnaing της Γαλλίας. Διακρίνονται για τα έντονα χρώματα, την ποικιλία σχημάτων, καθώς

και για τον χιουμοριστικό χαρακτήρα που προκύπτει και από τις επιγραφές τους. Στη συλλογή Ραπακούση ανήκει ένα σύνολο από ζωόμορφες κανάτες από το κεραμικό εργαστήριο του St Clement, που φέρουν έντονα χρώματα (πράσινο, καφέ, κόκκινο) και διαφανή εφύαλωση. Επίσης ιδιαίτερο αντικείμενο της ενότητας αποτελεί η ανάγλυφη κανάτα παραγωγής του εργαστηρίου του Sarreguemines, σε σχήμα διπλού αναστραμμένου ανδρικού προσώπου και με την εγχάρακτη επιγραφή «TURIS-QUANDTUESPLEIN-QUANDTUESVIDE-JETEPLAINS» («Γελάς όταν είσαι γεμάτος –σε λυπάμαι όταν είσαι άδειος») (εικ. 12).

Ξεχωριστή ενότητα της έκθεσης αποτέλεσε η κεραμική από τα εργαστήρια της Ολλανδίας¹⁹ (εικ. 13). Τα εργαστήρια της πόλης Ντέλφτ παρήγαγαν κομψά και ελαφρά κεραμικά στην τεχνική της μαγιόλικα, με λευκή και μπλε διακόσμηση, που θυμίζουν την κινέζικη πορσελάνη και με θέματα που περιλαμβάνουν αρχιτεκτονήματα και τοπία. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν οι μποτίλιες κυλινδρικού σχήματος, που συνδέονται με την παραγωγή του αλκοολούχου ποτού τζενίβερ (jenever)²⁰ στο Άμστερνταμ και το Ρότερνταμ. Οι μποτίλιες αυτές είναι κατασκευασμένες από υψηλής ποιότητας πορσελάνοειδή πηλό, ψημένο σε θερμοκρασία άνω των 1.200 °C,

11. Ανάγλυφες ζωόμορφες κανάτες από τη Γαλλία.

12. Ανάγλυφη κανάτα από τη Γαλλία σε σχήμα διπλού αναστραμμένου προσώπου.

13. Κεραμική από την Ολλανδία.

με την τεχνική stoneware,²¹ και φέρουν διαφανή εφυάλωση.

Από τα μέσα του 17ου αιώνα, η κομητεία του Staffordshire στην Αγγλία γίνεται κέντρο παραγωγής κεραμικών αγγείων,²² χάρη στην τοπική διαθεσιμότητα πηλού, αλατιού, μολύβδου και άνθρακα. Η μεταλλική στιλπνότητα στο χρώμα του μπρούντζου με διακοσμητικές ζώνες αποτελούσε καινοτομία στην τεχνική κατασκευής τους και το κύριο χαρακτηριστικό τους. Στις πόλεις Turstall, Burlem, Langton, Hanley και άλλες, δραστηριοποιήθηκαν εκατοντάδες εταιρείες που παρήγαν διακοσμητικά και βιομηχανικά αντικείμενα. Σταθμός για την εξέλιξη της αγγλικής κεραμουργίας αποτέλεσε η ανακάλυψη ιδιαίτερης τεχνικής από τον αγγειοπλάστη John Astbury από το Shelton, καθώς και η δημιουργία του πρώτου σιδηροδρομικού δικτύου στην περιοχή κατά τον 19ο αιώνα, παράγοντες που συνετέλεσαν στην κατακόρυφη αύξηση της παραγωγής.

Στην έκθεση παρουσιάστηκαν δείγματα μιας κατηγορίας αγγείων (κανάτες και γαβάθες) από εργαστήρια που ξεχωρίζουν για τη μεταλλική στιλπνότητα στο χρώμα του μπρούντζου (copper luster ware) και φέρουν λιτή διακόσμηση (εικ. 14).

Στην άλλη πλευρά, προς την Ανατολή, τα ισλαμικά κεραμικά,²³ κυρίως μικρασιατικής προέλευσης, εντοπίζονταν σε όλη την έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατακλύζοντας, αδιάλειπτα από τον 16ο έως τον 18ο αιώνα, τον νησιωτικό ελληνικό χώρο. Η σημαντική γεωγραφική θέση των πόλεων του Ιζνίκ, της Κιουτάχειας και του Τσανάκκαλε, σταθμών στους εμπορικούς δρόμους της Ανατολής, αποτέλεσε ισχυρό παράγοντα για την προώθηση των

14. Κεραμική από την Αγγλία.

προϊόντων τους στις αγορές ολόκληρης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με την ενεργό συμμετοχή Ελλήνων εμπόρων που δραστηριοποιούντο στην ανατολική Μεσόγειο. Έτσι μεγάλες ποσότητες από πιάκια και κούπες των γνωστών εργαστηρίων αγγειοπλαστών της Μικράς Ασίας εισάγονταν στον ελληνικό χώρο για χρήση στο καθημερινό τραπέζι, αλλά και για διακόσμηση των τοίχων του σπιτιού ως αντικείμενα μεγάλης αξίας.²⁴

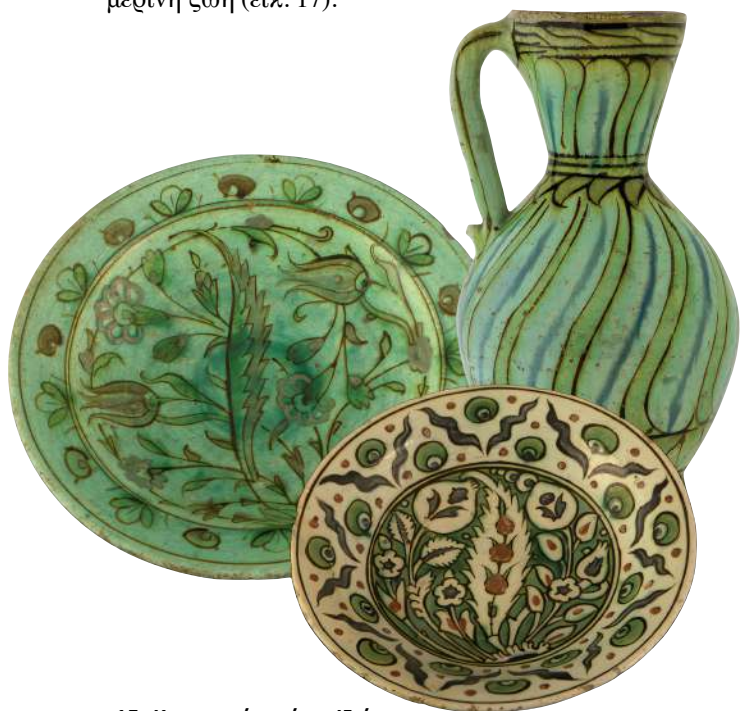
Το Ιζνίκ, η βυζαντινή Νίκαια της Βιθυνίας, υπήρξε κέντρο κατασκευής κεραμικών²⁵ από τον 15ο έως τον 17ο αιώνα, κυρίως λόγω της άφθονης παρουσίας των αναγκαίων πρώτων υλών, δηλαδή του κατάλληλου πηλού, των ξύλων για τους κλιβάνους, του τρεχούμενου νερού και των απαραίτητων ορυ-

κτών για τα υαλώματα, που τα χρησιμοποιούσαν οι κεραμίστες της πόλης με τη χρήση πρωτοποριακών τεχνικών. Η παραγωγή των εργαστηρίων του Ιζνίκ γνώρισε ιδιαίτερη ακμή κατά τον 16ο αιώνα. Η παρακμή άρχισε σταδιακά από τον 17ο αιώνα και εξής. Σύμφωνα με μαρτυρία του Οθωμανού περιηγητή Εβλιά Τσελεμπί, το 1648 υπήρχαν στο Ιζνίκ μόνο εννέα εργαστήρια, αν και στις αρχές του 17ου αιώνα υπήρχαν τριακόσια.

Τα κεραμοουργήματα του Ιζνίκ, χρηστικά ή διακοσμητικής χρήσης,²⁶ είναι επηρεασμένα αρχικά από τις κινέζικες πορσελάνης του 14ου και 15ου αιώνα,²⁷ και εντυπωσιάζουν για τα σταθερά υαλώματα και τα ζωηρά χρώματα (εικ. 15). Απεικονίζουν συνθέσεις κυρίως φυτικών μοτίβων με παραδεισιακό συμβολισμό, καλλιγραφική απόδοση, κίνηση και συμμετρία που δημιουργεί ένα ιδιαίτερα αρμονικό αποτέλεσμα. Από τα πιο συνήθη διακοσμητικά θέματα είναι το θυσανωτό φύλλο σαζ (εικ. 16), στοιχείο της φανταστικής χλωρίδας στη διακοσμητική της οθωμανικής τέχνης, που δηλώνει έναν παραμυθένιο κόσμο με αφύσικα μεγάλα φύλλα, δράκους, θηλυκά πνεύματα και άγρια ζώα.²⁸ Εκτός από το φύλλο σαζ, αφθονούν διακοσμητικά μοτίβα με γαρύφαλλα, τριαντάφυλλα, κυπαρίσσια, τουλίπες με οξύληκτα πέταλα, καθώς και θέματα από την καθημερινή ζωή (εικ. 17).

16. Φύλλο σαζ.

15. Κεραμική από το Ιζνίκ.

17. Κανάτα από το Ιζνίκ με ανθεμωτή διακόσμηση.

Στην ενότητα αυτή της έκθεσης εκτέθηκαν πάτα, βαθιά και αβαθή, και κανάτες με πλούσια διακόσμηση φυτικών μοτίβων (τουλίπες, γαρύφαλλα, φύλλο σαζ κλπ.) (εικ. 18).

Σταδιακά τα παλαιά μοτίβα του Ιζνίκ υιοθετήθηκαν από τους Αρμένιους κεραμίστες της Κιουτάχειας, στη δυτική Μικρά Ασία. Η πόλη υπήρξε σημαντικό μικρασιατικό κεραμικό κέντρο, που μνημονεύεται στις πηγές ήδη από τον 15ο αιώνα. Πιθανόν τα εργαστήριά της αποτελούσαν παράρτημα εκείνων του Ιζνίκ, συνεχίζοντας να λειτουργούν μετά την παρακμή των τελευταίων.²⁹

Η ποιότητα της παραγωγής της Κιουτάχειας γνώρισε σταδιακά άνθηση με αποτέλεσμα τα προϊόντα της να έχουν ευρεία διάδοση, φθάνοντας μέχρι την Κριμαία και τη Δύση (εικ. 19). Παράγονταν κυρίως μικρά αντικείμενα καθημερινής χρήσης (π.χ. φλιτζάνια του καφέ, μικρά ανθοδοχεία κ.ά.), αλλά και κεραμικά πλακίδια για τη διακόσμηση αρμένικων ναών και τζαμιών. Τα κεραμικά της Κιουτάχειας διακοσμούνται με ποικίλα θέματα, άνθη, ζώα και ανθρώπινες φιγούρες. Η επίδραση από τις κινέζικες πορσελάνες, καθώς και από την κωνσταντινουπολίτικη αργυροχοία είναι εμφανής. Παρακμή σημειώνεται από τα μέσα του 18ου αιώνα, η

18. Η προθήκη με τα κεραμικά από το Ιζνίκ.

19. Κεραμική από την Κιουτάχεια.

οποία αποτυπώνεται στην ποιότητα των κεραμικών, λόγω και της μαζικής εισαγωγής πορσελάνης από τις ευρωπαϊκές χώρες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.³⁰

Στην έκθεση παρουσιάστηκαν: ένα μικρό ρηχό πιάτο του β' μισού του 18ου αιώνα, οκταγωνικό πλακίδιο από τραπέζι, με έντονο κυανό βάθος όπου αναπτύσσονται πυκνά περίτεχνα κοσμήματα σε αρμονική διάταξη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον της ενότητας είχε επίσης ένα χαμηλό τραπέζι (σοφράς), με επένδυση κεραμικών πλακιδίων με πλούσια διακόσμηση σε χρώματα μπλε, πράσινο και γαλάζιο πάνω σε λευκό βάθος (εικ. 20).

20. Η προθήκη με κεραμική από την Κιουτάχεια.

Στο Κάστρο των Αγγείων, δηλαδή στο Τσανάκ-καλε, όπως μετονομάστηκαν τα Δαρδανέλια για να υποδηλώσουν την έντονη κεραμική δραστηριότητα της πόλης, η κεραμική³¹ γνώρισε μεγάλη διάδοση και έφτασε έως τη Ρουμανία και τη Ρωσία. Αρχικά κατασκευάζονταν χρηστικά αγγεία, αργότερα, κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα κυριάρχησε η παραγωγή διακοσμητικών κεραμικών, ενώ τον 19ο αιώνα παράγονταν περίτεχνα αντικείμενα, κυρίως κανάτες σε διάφορα σχήματα, καλαθόσχημες φρουτιέρες, λάμπες σε μορφή πλοίου και πολλά άλλα. Εντάσσονται στον χώρο του τουρκομπαρόκ και σύμφωνα με άλλους μελετητές συνδέονται με τα καλλιτεχνικά και αισθητικά ρεύματα που ανανέωσαν τις διακοσμητικές τέχνες στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.³² Στη διακόσμησή τους αφθονούν τα έξεργα και ανάγλυφα επίθετα στοι-

χεία, η γυάλινη υφή της εξωτερικής επιφάνειας, τα έντονα χρώματα, καθώς και η χρήση ασημόσκονης και χρυσολοιφής.

Χαρακτηριστικά των εργαστηρίων του Τσανάκ-καλε είναι οι απιόσχημες, ραμφόστομες κανάτες με την περίτεχνη πλαστική και γραπτή διακόσμηση, οι οποίες εμπλούτισαν την έκθεσή μας. Η μία από αυτές είχε προχρή σε σχήμα αλόγου, γραπτή διακόσμηση πολύφυλλων στοιχείων, ανάγλυφα φυτικά μοτίβα και επίθετα ανάγλυφα πλακίδια και κάλυκες λουλουδιών συμμετρικά τοποθετημένα στο σώμα του αγγείου (εικ. 21). Ξεχώρισε επίσης μια μεγάλη εφυαλωμένη κανάτα με πλούσια διακόσμηση από πολύχρωμες καταλοιβάδες, ανάγλυφους ρόδακες, γραπτές λεπτομέρειες κ.ά. Συνήθως τα αγγεία αυτά τα χρησιμοποιούσαν για πρόσκληση σε γάμο.³³ Ραμφόστομες εφυαλωμένες κανάτες με σφαιρικό σώμα,

στρεπτή λαβή, πλαστικά ανθήματα στο χείλος σε γήινα χρώματα με κίτρινες εκχύσεις στο σώμα και στον λαιμό συμπλήρωναν την ενότητα (εικ. 22).

Σημαντικό αντικείμενο της προθήκης αποτέλεσε μια λάμπα πετρελαίου σε σχήμα τριήρους. Κοσμήνεται με ανάγλυφες λεπτομέρειες του πλοίου, όπως ένα ανάγλυφο κανόνι και τη δέστρα άγκυρας και κανονιών. Καλύπτεται από άχρωμη εφυάλωση και οι διακοσμητικές λεπτομέρειες αποδίδονταν με χρώμα καφέ, πράσινο, μπλε και πορτοκαλί. Στο άνω τμήμα της υπήρχε η γυάλινη λάμπα που εδραζόταν πάνω σε συμφυές τετράγωνο πλακίδιο.

Πέρα, όμως, από τις αθρόες εισαγωγές κεραμικών προϊόντων από το εξωτερικό στον ελλαδικό χώρο, λειτουργούσε και ένα σύνολο αξιόλογων εργαστηρίων αγγειοπλαστών στην ηπειρωτική και τη νη-

σιωτική Ελλάδα με πλούσια παραγωγή. Η νεοελληνική κεραμική ήταν βαθύτατα εμπνευσμένη από την ισλαμική τέχνη, αφενός λόγω της διάδοσης των ίδιων των μικρασιατικών κεραμικών που ταξίδευαν προς τη Δύση, αλλά κυρίως από τις επιδράσεις που ασκήθηκαν από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες κεραμίστες. Οι τεχνίτες αυτοί αποτέλεσαν το κεφάλαιο ενός εξειδικευμένου ανθρώπινου εργατικού δυναμικού, πάνω στο οποίο στηρίχθηκαν οι εταιρείες εγχώριας παραγωγής κεραμικών, όπως η Ανώνυμη Αγγειοπλαστική Εταιρεία «Κεραμεικός» στον Πειραιά και το εργοστάσιο επισμαλτωμένης κεραμικής «Κιουτάχια – Αθήνα» στο Νέο Φάληρο.

Αναπτύχθηκε, λοιπόν, μια «νέα ελληνική τέχνη» με διακοσμητικά στοιχεία αρχαίας, βυζαντινής αλλά και μικρασιατικής παράδοσης. Ιδιαίτερη περι-

21. Ραμφόστομη κανάτα με επίθεση ανάγλυφη διακόσμηση και προχή σε σχήμα αλόγου, από το Τσανάκκαλε.

22. Ραμφόστομη κανάτα από το Τσανάκκαλε.

πώση δειγμάτων αυτής της νέας αισθητικής τάσης αποτελούν τα κεραμικά πλακίδια με ισλαμικά μοτίβα που χρησιμοποιήθηκαν στη διακόσμηση δημοσίων κτηρίων, όπως στη Βουλή των Ελλήνων, στο δημορχιακό μέγαρο στα Ιωάννινα, στα υποκαταστήματα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος στην Πρέβεζα, τη Φλώρινα και την Κοζάνη αλλά και ιδιωτικών κατοικιών.³⁴ Παράλληλα πλήθος ταπεινών χρηστικών κεραμικών αντικειμένων συνόδευε την καθημερινή ζωή των Νεοελλήνων μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, κατά τη διάρκεια του οποίου εκτοπίζεται με την εισαγωγή νέων υλικών και τις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες.

Η νεότερη ελληνική κεραμική, από τις αρχές του 19ου έως και τα μέσα του 20ού αιώνα, με μακραίωνη παράδοση που έχει επηρεάσει και άλλες μορφές

της νεοελληνικής τέχνης, όπως την κεντητική και τη λιθογλυπτική, αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία του υλικού πολιτισμού της Ελλάδας.

Από την ενότητα αυτή της έκθεσης ξεχωρίζει μια σαλτσιέρα με δακτυλιόσχημη ωσειδή βάση και υπερυψωμένη λαβή και προχού. Κοσμείται στο σώμα με πολύχρωμη φυτική σύνθεση στη μία όψη και άνθος στην άλλη. Στη βάση έχει σφραγίδα με ταύρο και τη φράση ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ-ΑΘΗΝΑΙ (εικ. 23).

Επίσης συμπεριλήφθηκαν στην έκθεση δύο επιτοίχια ανθοδοχεία σε σχήμα αρχαίου επήνητρου με οπή ανάρτησης στην πίσω όψη. Στην μπροστινή όψη έφεραν πολύχρωμη διακόσμηση με χρυσό που απεικονίζει γαρύφαλλο και άλλα άνθη μέσα σε ρομβοειδές περίγραμμα. Στην πίσω όψη έχουν το λογότυπο και τη επιγραφή ΚΙΟΥΤΑΧΙΑ/ΑΘΕΝΣ/ ΗΑΝΔ-ΜΑΔΕ/ ΙΝ ΓΡΕΕΚΕ. Από το εργαστήριο της Κιουτάχειας – Αθήνα, προέρχεται επίσης ένα εξαιρετικό ρηχό πιάτο με δακτυλιόσχημη βάση και πολύχρωμη διακόσμηση. Στο κέντρο παριστάνεται ανθοδοχείο

ημισφαιρικό με πόδι και άνθη, εκατέρωθεν του οποίου απεικονίζονται δύο αντωπά παγώνια στηριζόμενα πάνω σε ιωνικούς κίονες. Η παράσταση συμπληρώνεται με φυτικά κοσμήματα. Στη βάση φέρει δύο σπές ανάρτησης και σφραγίδα εταιρικού λογοτύπου που γράφει ΚΙΟΥΤΑΧΙΑ/ΑΘΕΝΣ/ ΗΑΝΔΜΑΔΕ/ ΙΝ ΓΡΕΕΚΕ/ (εικ. 24).

23. Κεραμική από τον ελλαδικό χώρο.

24. Προθήκη με κεραμική από τον ελλαδικό χώρο.

25. Φιαλίδια πορσελάνης στον τύπο αγαλματίδιου.

Σε συνέχεια των παραπάνω, αξίζει να αναφερθεί και η περίπτωση κατασκευής εργοστασίου αγγειοπλαστικής στα Ιωάννινα, ως προσπάθεια μείωσης των εισαγωγών και κάλυψης των αναγκών με τη δημιουργία υποδομών για εγχώρια παραγωγή. Σύμφωνα με τρία δημοσιεύματα της δίγλωσσης επίσημης εφημερίδας της Γενικής Διοίκησης του Βιλαετίου των Ιωαννίνων «Γιάνγια/Ιωάννινα» (1869-1912), το 1870 κατασκευάστηκε και λειτούργησε εργοστάσιο αγγειοπλαστικής, το οποίο όμως σταμάτησε τη δραστηριότητά του το 1873.³⁵

Τέλος, ξεχωριστή περίπτωση κεραμικών αποτελούν αντικείμενα με φιλελληνικά θέματα.³⁶ Η δημιουργία τους, πέρα από τη χρηστική λειτουργία, αποσκοπούσε στη διακίνηση των ιδεών της επανάστασης. Παρήχθησαν πολλών ειδών χρηστικά και διακοσμητικά αντικείμενα, εμπνευσμένα από την ελληνική πραγματικότητα, στα οποία απεικονίζονται κυρίως μορφές ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 σε σκηνές μάχης αλλά και της καθημερινό-

τητάς τους. Ευρύτερα διαδεδομένα, στο πλαίσιο του Φιλελληνισμού στην Ευρώπη, είναι τα πιάτα με φιλελληνικές παραστάσεις που αποτυπώνονται επάνω στην πορσελάνη με τη μέθοδο της χαλκομανίας και βασίζονται σε έργα χαρακτηριστικής του 1824, στα οποία απεικονίζονταν Έλληνες αγωνιστές.³⁷

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν τα φιαλίδια πορσελάνης για ποτά στον τύπο του αγαλματιδίου που γνωρίζουμε ότι κατασκευάζονταν στη Γαλλία.³⁸ Στην έκθεση παρουσιάστηκαν ζεύγη τέτοιων φιαλιδίων με τη μορφή Ελλήνων ανδρών και γυναικών ενδεδυμένων με φορεσιές της εποχής, ελληνικές παραδοσιακές αλλά και με ανατολίτικες επιρροές. Τα πορσελάνινα αγαλματίδια, τα οποία φέρουν λαμπερά χρώματα και διακοσμητικά στοιχεία με φύλλα χρυσού, είναι κενά εσωτερικά καθώς γεμίζονταν με κάποιο ποτό (λικέρ) (εικ. 25-26).

Μέσα από την έκθεση που περιγράψαμε, καρπό γόνιμης και δημιουργικής συνεργασίας των Αρχαιολόγων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων με το

26. Δύο πορσελάνινα αγαλματίδια-φιαλίδια.

Μουσείο Αλή Πασά και Επαναστατικής Περιόδου, δόθηκε η ευκαιρία να παρουσιαστεί ένα σημαντικό μέρος του υλικού πολιτισμού της νεότερης τοπικής ιστορίας της περιοχής.

Την ιδέα και το γενικό συντονισμό της έκθεσης είχε η τότε Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της ΕΦΑ Ιωαννίνων και νυν επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟ, Δρ Βάρβαρα Παπαδοπούλου. Την επιμέλεια της μουσειολογικής μελέτης και των γραφιστικών είχε ο Προϊστάμενος του Τμήματος Αρχαιολογικών Έργων και Μελετών, αρχιτέκτονας Χρήστος Τσακούμης. Τη σύνταξη της μουσειολογικής αφήγησης, τη συγγραφή των κειμένων και την ταξινόμηση και καταγραφή του υλικού πραγματοποίησαν οι γράφουσες αρχαιολόγοι, μαζί με τη συμβασιούχο αρχαιολόγο Κωνσταντίνα Λύρα. Τη συντήρηση των αντικειμένων και κυρίως την τεχνική υποστήριξη

της έκθεσης πραγματοποίησαν οι συντηρητές αρχαιοτήτων Γιώργος Κύρκος και Μελίνα Νάκα, ενώ την φωτογραφική τεκμηρίωση πραγματοποίησε ο φωτογράφος Παναγιώτης Τσιγκούλης.

Η επίσημη τελετή εγκαινίασης της έκθεσης πραγματοποιήθηκε με μεγάλη συμμετοχή του κόσμου στις 17/09/2023 (εικ. 27). Στην εκδήλωση απεύθυναν χαιρετισμούς η Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων, Βαρθάρα Παπαδοπούλου, εκπρόσωποι τοπικών φορέων και ο Φώτης Ραπακούσης. Ομιλία σχετικά με το θέμα της έκθεσης πραγματοποίησε η αρχαιολόγος Σταματία Κορτζή. Η εκδήλωση πλαισιώθηκε από μουσική εκδήλωση με τον Δημήτρη Υφαντή και έκλεισε με ξενάγηση στους χώρους της έκθεσης, που έγινε από τους αρχαιολόγους της Εφορείας.

27. Εγκαινία της Έκθεσης στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

Σημειώσεις

1. Ανάλογα κεραμικά σκεύη υπάρχουν επίσης στις συλλογές του Λαογραφικού Μουσείου Ιωαννίνων-Κώστας Φρόντζος (<https://ehm.gr/folklore-museum>) και του Δημοτικού Εθνογραφικού Μουσείου Ιωαννίνων που στεγάζεται στο Τζαμί του Ασλάν Πασά στο Κάστρο των Ιωαννίνων (<https://museumfinder.gr/listing/dimotiko-mouseio-ioanninon-tzami-aslan-pasa>), μαρτυρώντας την διευρυμένη κυκλοφορία και χρήση τους στην Ήπειρο.
2. Ο κατάλογος της ενδιαφέρουσας αυτής έκθεσης δημοσιεύτηκε το 2018 (βλ. Παπαδοπούλου Β. 2018, *Νεώτερη Κεραμική από την Ήπειρο*, Άρτα). Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της συλλογής εκτίθεται στο Μουσείο.
3. Το ιταλικό λιμάνι της Αγκώνας αποτελούσε, κατά τον 18ο αιώνα κυρίως, ένα αξιόλογο κέντρο γενικού εμπορίου της Αδριατικής. Στη δε γειτονική Senigalia ελάμβανε χώρα από τις αρχές του 18ου αιώνα εμπορική έκθεση, όπου παρουσιάζονταν και η κεραμική παραγωγή της περιοχής. Την έκθεση αυτή επισκεπτόταν μεγάλη ελληνική πελατεία (Κυριαζόπουλος Β. και Χαριτωνίδου Α. 1980, «Ιταλικοί μαστραπάδες με ελληνικά σιχοπλάκια», ανακοίνωση στο Δ' Λαογραφικό Συμπόσιο Ιωαννίνων 1979. Στο *ΗΠΕΙΡΟΣ*. Περιοδική έκδοση *Ηπειρωτικής Εστίας Θεσσαλονίκης*, Έτος Γ', Ιανουάριος-Ιούλιος 1980, Τεύχος 1, 3-5).
4. Μπορμπουδάκη Μ. (επιμ.) 2007, *Πηλός και Χρώμα. Νεώτερη κεραμική του ελλαδικού χώρου*, Κατάλογος έκθεσης 21/12/2006 - 17/02/2007, 15.
5. Βασιλάκης Ν. 2015, «Εισηγμένη ιταλική κεραμική στην Πάτρα (13ος-18ος αιώνας)», στο *Δελτίο Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 36, 306.
6. Ανάμεσα στα εισηγμένα αγγεία του ελλαδικού χώρου, που διαδίδονται ευρύτατα ήδη από τον 15ο αιώνα, εντοπίζονται συνήθως οι παρακάτω κατηγορίες: α) με γραπτή διακόσμηση καστανού επιχρίσματος (*Matt-Painted*), β) μονόχρωμη κεραμική με καστανή στιλπνή εφύαλωση (*Brown Glazed Monochrome Ware*), γ) αρχαϊκή μαγιόλκα (*Arcaic Majolica*), δ) πολύχρωμη ιταλική κεραμική (*RMR* ή *Italian Polychrome Ware*), ε) αρχαϊκή εγχάρακτη κεραμική (*Graffiti Archaica*), στ) με μεταλλικές ανταύγειες (*Metallic Ware*) ζ) με πράσινο γραπτό διάκοσμο (*Green Painted Ware*), η) πολύχρωμη μαγιόλκα (*Polychrome Majolica*), θ) ύστερη μαγιόλκα (*Late Majolica*). Βλ. Βασιλάκης 2015, 307 όπου αναλύεται η εισηγμένη ιταλική κεραμική της Πάτρας.
7. Παπαδοπούλου 2018, 12-13.
8. Η τεχνική αυτή έχει την αφετηρία της στην Περσία του 9ου αιώνα και μέσω του Ισλάμ διαδόθηκε στην Ισπανία και στη συνέχεια στην Ιταλία διά μέσου του εμπορικού σταθμού της Μαγιόρκα, από την οποία προέκυψε και η ονομασία μαγιόλκα (Μπορμπουδάκη 2007, 19-20). Εκτός όμως από τα πολύτιμα αυτά αγγεία, εισάγονται και φτηνότερα φαγεντιανά, αγγεία μαγιόλκα τα οποία εφυσάλωνταν εσωτερικά και εξωτερικά. Ανάμεσα σ' αυτά, περιλαμβάνονται και οι μαστραπάδες της Ηπείρου (Βασιλάκης 2015, 318).
9. Κυριαζόπουλος Β. & Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου Α. 1986. «Ελληνοϊταλικοί μαστραπάδες». Στο *Συλλογές* 5 (1986), 4, αρ. 7, και Βασιλάκης 2016, 318 σημ. 94.
10. Ιταλοί κεραμίστες αντέγραφαν, πολλές φορές ανορθόγραφα, το κείμενο, ενώ κάποια παραδείγματα καλλιγραφημένα και ορθής γραφής αποδόθηκαν και σε Έλληνες τεχνίτες, προφανώς εγκατεστημένους στο Πέζαρο (Κορρέ-Ζωγράφου Κ. 1995, *Τα κεραμικά του Ελληνικού χώρου*, Αθήνα, 127).
11. Κυριαζόπουλος - Χαριτωνίδη 1980, 4.
12. Βλαχλείδης Γ. 1930, «Γιαννιώντικα σιχοπλάκια ή δίστιχα», στο *Ηπειρωτικά Χρονικά* 5, Έτος Πέμπτον 1930, τεύχος Α' και Β', εν Ιωαννίνους, 176.
13. Κυριαζόπουλος Β. & Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου Α. 1986, 85, και Βασιλάκης 2015, 319.
14. Σε εργαστήρια αγγειοπλαστικής στην Κέρκυρα το β' μισό του 19ου αιώνα παράγονταν πιστές απομιμήσεις των κανατιών της Απουλίας, βλ. Παπαδοπούλου 2018, 15 κ.ε.
15. Για την επερώση των κινεζικών προτύπων στη γαλλική παραγωγή, βλ. Saint-Dié 1981, *Le décor "au chinois" dans les manufactures de céramiques de l'est de la France, 1765-1830*, cat. d'exposition, Musée de Saint-Dié.
16. Παπαδοπούλου 2018, 32.
17. Γενικά για τη μαγιόλκα και τη φαγεντιανή κεραμική στη Γαλλία, βλ. Decker E. 2000, «Majolique et faïence artistiques à fin du XIXe siècle», στο Dominique Forest/KarineLacquemant, *Massier-l'introduction de la céramique artistique sur la Côte d'Azur*, 7 mai-27 septembre 2000, Musée Magnelli, musée de la céramique, Vallauris, Paris, 35-43, και Ris-Paquot 2007. *Histoire générale de la faïence ancienne française et étrangère*, Paris.
18. *Musées des Sarreguemines*. Catalogue Au PichetKitch. Editions Musées des Sarreguemines. 2023 και Decker E. 2018, *Les Faïences de Sarreguemines, 217 ans d'aventures industrielles*. Editions des Musées des Sarreguemines.
19. Knowles W. P. 2018, *Dutch Pottery and Porcelain* (Classic Reprint), Forgotten Books.
20. Αλκοολούχο ποτό από απόσταγμα *άρκευθου* (γιουνίπερος ή κέδρος), βλ. Παπαδοπούλου 2018, 43.
21. Η τεχνική αυτή, με ρίζες στον Μεσαίωνα, εφευρέστηκε αρχικά στη Γερμανία τον 14ο αιώνα. Πρόκειται για τη λεγόμενη πέτρινη τεχνική, κατά την οποία το κεραμικό προϊόν είναι πολύ ανθεκτικό και δεν ξεφλουδίζει. Βλ. Attard R. & Azzopardi R. 2014, *Early German Stoneware*. Schiffer & Hinton J. (eds.) 2012, *The Art of German Stoneware, 1300-1900*.
22. Για την αγγλική κεραμική της περιοχής του Staffordshire, βλ. Dawson A. 1997, «The Growth of the Staffordshire Ceramic Industry», στο Freestone I., Gaimster D. R. M. (eds) 1997, *Pottery in the Making: World Ceramic Traditions*, 1997, British Museum Publications. Επίσης, Weatherill L. 1971, *The pottery trade and North Staffordshire, 1660-1760*, Manchester University Press. Επίσης Wedgwood J. C. 1913, *Staffordshire Pottery and its History*.
23. Hobson R. L. 1932, *A Guide to the Islamic Pottery of the Near East*, London. Soustiel L. 2000, *Splendeur de la céramique Ottoman du XVIe au XIXe siècle des collections Suna-Inan Kirac et Musée Sadberk Hanin d'Istanbul*, Paris.
24. Ο τρόπος τοποθέτησής τους στους τοίχους των εύπορων σπιτιών του αγριακού χώρου μαρτυρούσε την κοινωνική τάξη του ιδιοκτήτη. Τα κεραμικά αυτά αντιζέμενα θεωρούνταν πολύτιμα και γι' αυτό αναφέρονταν σε διαθήκες και προικοσύμφωνα (Μπορμπουδάκη Μ. (επιμ.) 2007, *Πηλός και Χρώμα. Νεώτερη κεραμική του ελλαδικού χώρου*, κατάλογος έκθεσης 21/12/2006 - 17/02/2007, Αθήνα, 15).
25. Βλ. Atasoy N. & Raby J. 1994, *Iznik. The Pottery of Ottoman Turkey*, London, και Carswell J. 1998, *Iznik Pottery*, London.
26. Κατασκευάζονταν κυρίως διακοσμητικά πλακίδια ως επένδυση για τις προσόψεις αλλά και τις εσωτερικές επιφάνειες των τζαμιών, των παλατιών και των μαυσολείων (Μπορμπουδάκη 2007, 26).
27. Η επερώση της κινέζικης πορσελάνης είναι ιδιαίτερα εμφανής κυρίως στην πρώτη παραγωγή με τα λεγόμενα *Blue and White* κεραμικά που φέρουν ανθική διακόσμηση σε χρώμα μπλε του κοβαλτίου (Μπορμπουδάκη 2007, 27. Atasoy N. & Raby J. 1994, *Iznik. The Pottery of Ottoman Turkey*, London, 121-128).
28. Atasoy & Raby 1994, 133-135. Παπαδοπούλου 2018, 72. Το φύλλο σάς αποτελεί προσφιλές διακοσμητικό μοτίβο και στη νεοε-

- ληνική κεραμική παραγωγή κατά το α' μισό του 20ού αιώνα (Κορρέ-Ζωγράφου 1995, 295).
29. Carswell 1998, 48 κ.ε.
 30. Παπαδοπούλου 2018, 53.
 31. Κορρέ-Ζωγράφου 2000.
 32. Για την σύνδεση των κεραμικών του Τσανάκκαλε με τον Ιαπωνισμό και τα καλλιτεχνικά, διακοσμητικά και αισθητικά ρεύματα που ανανέωσαν τις διακοσμητικές τέχνες στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, βλ. Basch S. 2024, *Σουβενίρ από τα Δαρδανέλλια. Τα κεραμικά του Τσανάκ Καλέ, από τις ανασκαφές του Σλήμαν έως τον Ιαπωνισμό*, Εκδόσεις Στερέωμα, Αθήνα.
 33. Ψαροπούλου Μπ. (επιμ.) 2006, *Τσανάκκαλε. Το κάστρο των αγγείων*, κατάλογος περιοδικής έκθεσης, Κέντρο Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής, Ρέθυμνο, 103.
 34. Κορρέ 1995, 222.
 35. Παντούλας Μ. 2018, «Το εργοστάσιο αγγειοπλαστικής στα Ιωάννινα», στο Παπαδοπούλου 2018, 94-95.
 36. Amandry A. 1982, *Η Ελληνική Επανάσταση σε γαλλικά κεραμικά του 19ου αι.*, Αθήνα. Καστρίτη Ν. 2006, *Η Ελλάδα του '21 με τη ματιά των Φιλελλήνων. Γαλλική φιλελληνική παραγωγή από τις συλλογές του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα, 111-138.
 37. Παναρίτη Π. 2010, «Η συλλογή φιλελληνικών κεραμικών του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Απηχήσεις από φιλελληνικές παραστάσεις σε χαρκατικά», στο *Τεκμήρια Ιστορίας. Μονογραφίες*, τεύχος Α', Εθνικό Ιστορικό Μουσείο-Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα.
 38. Amandry ό.π., 48-50.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Amandry A. 1982, *Η Ελληνική Επανάσταση σε γαλλικά κεραμικά του 19ου αι.*, Αθήνα.
- Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου Α. 1982, «Μορφές μεταβυζαντινής κεραμικής. Αθηναϊκά εργαστήρια», στο *Αρχαιολογία* 4, 60-64.
- Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου Α. 1983, «Στοιχεία παραδοσιακής κεραμικής 19ου και 20ού αιώνα: Ήπειρος, Κέρκυρα, Ζάκυνθος», στο *Ηπειρωτικά Χρονικά* 25, 287-294.
- Βασιλάκης Ν. 2015, «Εισηγμένη ιταλική κεραμική στην Πάτρα (13ος-18ος αιώνας)», στο *Δελτίο Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 36, 305-324.
- Basch S. 2024, *Σουβενίρ από τα Δαρδανέλλια. Τα κεραμικά του Τσανάκ Καλέ, από τις ανασκαφές του Σλήμαν έως τον Ιαπωνισμό*, Εκδόσεις Στερέωμα, Αθήνα.
- Βλαχλείδης Γ. (1930), «Γιαννιώτικα στιχοπλάκια ή δίστιχα», στο *Ηπειρωτικά Χρονικά* 5, Έτος Πέμπτον 1930, τεύχος Α' και Β', εν Ιωαννίνους, 169-183.
- Γαγκάκη Α. Γ. & Γκράτζιου Ο. 2012, *Εκπαιδευτική Συλλογή μεσαιωνικής και νεότερης κεραμικής*, κατάλογος, Ρέθυμνο.
- Ζαχαριάδου Ε. 1992, «Παραγωγή και εμπόριο στο Δεσποτάτο της Ηπείρου», στο *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου*, Άρτα, 27-31/05/1990, Αθήνα, 87-93.
- Καλοπίση-Βέρτη Σ. 2003, *Διδακτική συλλογή βυζαντινής και μεταβυζαντινής κεραμικής*, Αθήνα.
- Καστρίτη Ν. 2006, *Η Ελλάδα του '21 με τη ματιά των Φιλελλήνων. Γαλλική φιλελληνική παραγωγή από τις συλ-*

λογές του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα, 111-138.

- Κατσαρός Β. 1989, «Από την καθημερινή ζωή στο Δεσποτάτο της Ηπείρου. Η μαρτυρία του μητροπολίτη Ναυπάκτου Ιωάννη Απόκανκου», στο *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συμποσίου, Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, 15-17/09/1988, Αθήνα, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, ΕΙΕ.
- Κορρέ-Ζωγράφου Κ. 1995, *Τα κεραμικά του Ελληνικού χώρου*, Αθήνα.
- Κορρέ-Ζωγράφου Κ. 2000, *Τα κεραμικά του Τσανάκ Καλέ, 1670-1922*, Αθήνα.
- Κυριαζόπουλος Β. & Χαριτωνίδη Α. 1980, «Ιταλικοί μαστραπάδες με ελληνικά στιχοπλάκια». Ανακοίνωση στο Δ' Λαογραφικό Συμπόσιο Ιωαννίνων 1979, στο *Η ΠΕΙΡΟΣ. Περιοδική έκδοση Ηπειρωτικής Εστίας Θεσσαλονίκης*, έτος Γ', Ιανουάριος-Ιούλιος 1980, τεύχος 1, 3-5.
- Κυριαζόπουλος Β. & Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου Α. 1986, «Ελληνοϊταλικοί μαστραπάδες», στο *Συλλογές* 5 (1986).
- Μπορμπουδάκη Μ. (επιμ.) 2007, *Πηλός και Χρώμα. Νεώτερη κεραμική του ελλαδικού χώρου*, κατάλογος έκθεσης 21/12/2006 - 17/02/2007, Αθήνα.
- Παναρίτη Π. 2010, «Η συλλογή φιλελληνικών κεραμικών του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Απηχήσεις από φιλελληνικές παραστάσεις σε χαρκατικά», στο *Τεκμήρια Ιστορίας. Μονογραφίες*. Τεύχος Α', Εθνικό Ιστορικό Μουσείο-Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα.
- Παπαδοπούλου Β. 2018, *Νεώτερη Κεραμική από την Ήπειρο*, Άρτα.
- Ψαροπούλου Μπ. (επιμ.) 2006, *Τσανάκκαλε. Το κάστρο των αγγείων*, κατάλογος περιοδικής έκθεσης, Κέντρο Μελέτης Νεώτερης Κεραμικής, Ρέθυμνο.

Ξενόγλωσση

- Armstrong P. 1996, «The Byzantine and Ottoman Pottery», στο *Continuity and Change in a Greek Rural Landscape: The Laconia Survey II*, (επιμ.). W.G., Cavanagh, J., Crouwel, R.W.V., Catling, G., Shipley G., London, 125-140.
- Attard R. & Azzopardi R. 2014, *Early German Stoneware*, Schiffer ed.
- Atasoy N. & Raby J. 1994, *Iznik. The Pottery of Ottoman Turkey*, London.
- Carswell J. 1998, *Iznik Pottery*, London.
- Dawson A. 1997, «The Growth of the Staffordshire Ceramic Industry», στο Freestone I., Gaimster D. R. M. (eds), *Pottery in the Making: World Ceramic Traditions*, 1997, British Museum Publications.
- Decker E. 2000, «Majolique et faïence artistiques à la fin du XIXe siècle», στο *Dominique Forest/Karine Lacquemant, Massier- l'introduction de la céramiques artistique sur la Côte d'Azur*, 7 mai-27 septembre 2000, Musée Magnelli, musée de la céramique, Vallauris, Paris, 35-43.
- Decker E. 2018, *Les Faïences de Sarreguemines. 217 ans d'aventures industrielles*, Editions des Musees des Sarreguemines.
- Droulia L. 1974, *Philhellenisme, ouvrages inspires par la guerre de l'Independence greque, 1821-1833*. Repertoire bibliographique, Athenes.
- Hinton J. 2012, *The Art of German Stoneware, 1300-1900*.

- Hobson R. L. 1932, *A Guide to the Islamic Pottery of the Near East*, London.
- Knowles W. P. 2018, *Dutch Pottery and Porcelain* (Classic Reprint, αρχική έκδοση 1904), Forgotten Books.
- *Musées des Sarreguemines*. Catalogue Au PichetKitch. Editions Musées des Sarreguemines. 2023.
- Ris-Paquot 2007, *Histoire générale de la faïence ancienne française et étrangère*, Paris.
- Saint-Dié 1981, *Le décor «au chinois» dans les manufactures de céramiques de l'est de la France, 1765-1830*, cat. d'exposition, Musée de Saint-Dié.
- Shaw Sl. 1900, *History of the Staffordshire Potteries: And the Rise and Progress of the Manufacture of Pottery and Porcelain; with References to Genuine Specimens, and Notices of Eminent Potters*.
- Soustiel L. 2000, *Splendeur de la ceramique Ottoman du XVIe au XIXe siècle des collections Suna-Inan Kirac et Musee Sadberk Hanin d' Istabul*, Paris.
- Weatherill L. 1971, *The pottery trade and North Staffordshire, 1660-1760*, Manchester University Press.
- Wedgwood J. C. 1913, *Staffordshire Pottery and its History*.
- Whitehouse D. 1986, «Apulia», στο *La Ceramica*, 573-586.

Προέλευση εικονογράφησης

1-5, 7, 13, 24. Φωτογραφικό αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων.

6, 8-12, 14-23. Έκδοση ΥΠΠΟΑ-Εφορεία Αρχαιοτήτων Άρτας & φωτογραφικό αρχείο Φ. Ραπακούση.

ABSTRACT

«Ceramics from the Markets of the East and West in Epirus»

An interesting exhibition at the Archaeological Museum of Ioannina

Varvara Papadopoulou

PhD Archaeologist

Sofia Kigka

Archaeologist-Museologist (MSc)

Ministry of Culture

Ephorate of Antiquities of Ioannina

Stamatia Kortzi

Archaeologist

Ministry of Culture

Ephorate of Antiquities of Ioannina

Themes in Archaeology 2025, 9(3): 245 - 264

The exhibition *Ceramics from the Markets of East and West in Epirus*, presented at the Archaeological Museum of Ioannina, highlighted the significance of post-medieval ceramics as an integral part of the cultural heritage of Epirus. Featuring approximately 200 ceramic artefacts, it explored the extensive trade networks that connected the region with major ceramic production centres in both the East and the West, including Apulia, Pesaro, İznik, Kütahya, Çanakkale, and workshops in England, France, and the Netherlands. The exhibition presented utilitarian and decorative ceramics, including jugs, plates, cups, *mastrapades* (wine pitchers), and decorative vessels, offering valuable insights into the commercial and cultural connections of Epirus, as well as the everyday life and material culture of its inhabitants between the 18th and 20th centuries.

Key words: Post-medieval ceramics, Modern Ceramics, Apulia, Pesaro, Çanakkale, İznik, Kütahya, Mastrapades (wine pitchers), Archaeological Museum of Ioannina